

Palmira Legurska

(Sofia, Institut for Bulgarian Language (IBL) Bulgarian Academy of Sciences)

Realia and Translation

Abstract: The paper deals with the modes of translation of the realia of J. Jovkov's stories from Bulgarian into Russian. The following translation transformations are discussed: transcription, descriptive translation and explanatory translation. A model of bilingual translation bank is proposed.

Палмира Легурска

(София, ИБЕ, БАН)

Реалии и превод

Предмет на внимание в студията са реалиите в разказите на Йордан Йовков и тяхното предаване при превод от български на руски език. Връщането към тази тема, която сама по себе си не е нова за теорията и практиката на превода, е предизвикана от обстоятелството, че в съвременната епоха на глобализация и всеобща мобилност, времето на интернет и телевизия, процесът на проникване на подобни думи в преводите на чужд език става особено актуален и едновременно с това трудно решим в практиката. Според мнението на В. А. Вернигорова, докато преводачите от „старата школа” се опитват в максимална степен да адаптират чуждите реалии към езика на превода, да подберат еквиваленти за тях, в съвременните преводи преобладава практиката на пряко заимстване на такива думи.

I. Взаимодействие на език, култура, реалии и национална специфика.

Най-общо съществуват два подхода към езика и културата. Според първия, който се свързва с името на Г. А. Брутян, езикът е просто отражение на културата. Логиката на

подхода е следната: езикът отразява действителността, а културата е неотменна черта, компонент от действителността, с която човек се сблъсква. Следователно и езикът е просто отражение на културата (Брутян, цит. по Мосиенко 2005: 155).

Според втория подход, корените на който са в XIX в. (В. Хумболт, А. А. Потебня и др.), езикът е духовна сила. Както пише В. Хумболт, езикът е свят, лежащ между света от външни явления и вътрешния свят на човека. Езикът не съществува извън нас като даденост, той е в самите нас, в нашето съзнание, паметта ни; той изменя очертанията си с всяко движение на мисълта, с всяка нова социално-културна роля (цит. по Мосиенко 2005: 1558). В рамките на втория подход се намира и хипотезата за лингвистичната относителност на Сепир – Уорф: хората виждат света различно – през призмата на родния си език (Мосиенко 2005: 155).

Може да се отдели и трети подход към проблема: 1. Езикът е факт на културата, която наследяваме от предците си; 2. Езикът е основен инструмент, посредством който усвояваме културата; 3. Езикът е най-важното явление от културен ред, защото ако искаме да разберем същността на културата – науката, религията, литературата, ние трябва да разглеждаме последните като кодове, формиращи се по подобен начин, защото естественият език има най-добре разработен модел. (Мосиенко 2005: 155).

Подобно разделяне е направено и у П. Легурска (Легурска 2011: 105) с моделирането на два аспекта на езика: Език 1, който най-вероятно е система от структури (англ. pattern) основани на ситуативността, въплъщаването и съпоставимостта на поведенските структури (Коули, Кравченко 2006), и Език 2, който в съвременните теории се разглежда като вместилище на културно-историческите представи на човека, за разлика от Език – 1.

Както забелязва К. Леви Строс, езикът е едновременно и продукт на културата, и нейна най-важна съставна част, и условие за съществуване на културата. Още повече езикът е фактор за формиране културни кодове (цит. по Мосиенко 2005: 155).

Връзките между езика и културата са предмет на лингвостранознанието според Г. Д. Томахин (Томахин 1986, цит. по Мосиенко 2005: 156). Обект на изучаване са езиковите единици с ярко изразена културна семантика. Тези единици се наричат **реалии**.

Въпросът за реалиите се разглежда в изследванията на много автори¹: в руската школа това са М. Л. Вайсбурд, Е. М. Верещагин, И. Келер, В. Г. Костомаров, А. Д. Райхщайн, Вл. Роселс, Л. Н. Соболев, А. Е. Супрун, Г. Д. Томахин, Г. В. Чернов и др. (цитирани по Мосиенко 2005: 156), в българската – С. Флорин и С. Влахов, М. Божилова, Й. Найденова и др.

Така според М. Л. Вайсбурд към реалиите могат да бъдат отнесени събитията на обществения и културния живот на дадена страна, обществените организации и учреждения, обичаите и традициите, предметите за ежедневна употреба, географските обекти, произведенията на изкуството и литературата, имената на историческите личности, обществените дейци, учените, писателите, композиторите, артистите, популярните спортисти, героите от художествени произведения, природните явления, а също така и много откъслечни факти, които не се поддават на класифициране. (Вайсбурд 1972: 98-100, цит. по Мосиенко 2005: 156)

Детайлната класификация на реалиите, предложена от С. Флорин и С. Влахов, позволява те да бъдат разглеждани от различни изследователски ъгли според конотативното значение: в зависимост от тяхното *местно значение* (национално и регионално) и от гледна точка на фактора *време* (според историческия им колорит). Най-общо класификацията, модифицирана от Л. В. Мосиенко (Мосиенко 2005: 157-158), изглежда така:

1. Предметно делене:

А. Географски реалии: 1) названия на физически географски обекти, в това число и метеорологични; 2) названия на географски обекти, свързани с човешката дейност; 3) названия на местни болести.

Б. Етнографски реалии:

1. Бит: а) храна, напитки и т.н.; б) облекло (включително обувки, шапки и пр.); в) жилище, мебели, съдове и домакински принадлежности; г) транспорт; ж) други.

¹ В превод от латински с *Realia* (множествено число) се означават думи и изрази за културноспецифични материални същности. Думата **реалии** идва от средновековния латински, като първоначално означава „истинските неща”, т.е. материалните неща, за разлика от абстрактните такива. Българските преводачи С. Влахов и С. Флорин, които първи извършват задълбочено проучване на реалиите, въвеждат термина в съвременния смисъл на думата. http://en.wikipedia.org/wiki/Realia_%28translation%29

2. Труд: а) хора на труда; б) оръдия на труда; в) трудови организации.
(включително стопански и пр.).

3. Изкуство и култура: а) музика и танци; б) музикални инструменти; в) фолклор; г) театър; д) други изкуства и предмети на изкуството; е) изпълнители; ж) обичаи, ритуали; з) празници.

4. Етнически обекти: а) етноними; б) прозвища; в) названия за лица по местожителство.

5. Мерки и пари: а) единици за мярка; б) парични единици.

В. Обществено-политически реалии.

1. Административно-териториално устройство: а) административно-териториални единици; б) селища; в) части от селища.

2. Органи и носители на власт: а) органи на власт; б) носители на власт.

3. Обществено-политически живот: а) политически организации и политически деятели; б) патриотични и обществени движения и техните дейци; в) социални явления и движения (и техните представители); г) звания, степени, титли, обръщения; д) учреждения; е) учебни заведения и културни учреждения; ж) съсловия и касти (и техните членове); з) съсловни знаци и символи.

4. Военни реалии: а) подразделения; б) оръжие; в) униформи; г) военнослужещи (и командири).

Съществува също и най-общо делене на реалиите – по място и по време. В известен смисъл то е условно.

Възможно е още разглеждането на реалиите по два критерия: 1. Според националната принадлежност на обозначавания от реалитета обект; 2. Според участието им в превода (Мосиенко 2005: 157).

Според В. П. Берков (Берков 1973) те се делят на: а) външни реалии, еднакво чужди и на двата езика; б) вътрешни реалии – думи, принадлежащи на един от двата езика и следователно чужди на другия.

Съществува още делене на реалиите по време: 1. Съвременни; 2. Исторически (Мосиенко 2005: 159).

Каквито и да са разликите в терминологията, всички теоретици на превода единодушно достигат до извода, че при превод на т.н. безеквивалентна лексика (или реалиите) се отчитат редица страноведски и културологични аспекти и повечето от тези думи се нуждаят от коментар от страна на преводача. Още повече е необходимо да се има предвид, че на базата на времеви критерий могат да се отделят съвременни и исторически реалии, т.е. статусът на реалиите не е тяхно постоянно качество и с течение на времето и развитието на езика се изменя (Вернигорова 2010: 127). Историческите реалии рязко биват откъснати от своя национален контекст и затова се нуждаят от по-подробно тълкуване в сравнение със съвременните реалии.

II. Национално-културната специфика като център на теоретичните построения.

Н. Л. Шамне (Шамне 1999: 173 цит. по Михайлова) отделя два аспекта на изучаване на националната специфика на семантиката на лексикалната единица. Според първия аспект, съществува националноспецифична семема в семантичната структура на думата, при това самата семема е безеквивалентна, макар че може да има едни или други съответствия. В рамките на втория аспект се изследва наличието на националноспецифични компоненти в структурата на значенията на лексикалните съответствия. Тези несъвпадащи компоненти на значението се извличат при анализа на векторните съответствия, при речниковото разглеждане на единиците.

И. А. Стернин (Стернин 1987: 116-120, цит. по Михайлова) определя различни причини, мотивиращи националната специфика на семантиката, която се открива в случаите на несъвпадане на различни микрокомпоненти в рамките на значението на думата. Причината може да бъде липсата/наличието на определени елементи в материалната и духовната култура и тя се определя като *национално-културна* (денотативен и емпиричен компонент). Може да бъде *национално-концептуална*, която се проявява в наличието на немотивирани лакуни и междуезикови разновидности на несъвпаденията (денотативен компонент).

Може да бъде още национално-оценъчна и национално-емоционална, дължаща се на конотативния компонент на лексикалното значение.

Съществува национално-езикова специфика, отразена в разликите между единиците на двата езика, свързани с исторически сформиранията система на езиците, несвързани с

културата и особеностите на мисленето на даден народ (структурен компонент на значението).

А. Гудавичус (Гудавичус 1993: 18, цит. по Михайлова) открива дълбок и повърхностен слой в лексикалната семантика при отразяване на културата. Повърхностният се реализира в случаите, когато има специално лексикално изразяване на особеностите на културата или в характера на единиците (словообразователна мотивираност, метафоризация). Тук се отнася и стилистичната диференциация на лексиката.

Дълбинното равнище се крие в самото значение като „съкратено” понятие, сигнализиращо обектите на „света” (или концептите) при вторичната референция в актовете на речта.

Д. О. Доброволски (Доброволски 1997: 39, цит. по Михайлова) формулира два възгледа за разграничаване на национално-културна специфика на езиковите явления. Първият подход той нарича сравнителен. Важно е да се уговори, че културно значими се оказват не всички междуезикови различия, а само тези от тях, които не са случайни и имат културнообусловени причини и/или културно значими следствия.

Вторият подход е интроспективен, тъй като всичко специфично в даден език се изследва извън съпоставката с други езици (Доброволски 1997: 48). В този случай става дума за представата на езиковите носители за националната маркираност на едни или други езикови единици в родния език извън съпоставката с други езици.

З. Д. Попова и И. А. Стернин определят националната специфика на семантиката на дадена езикова единица като различаване по компоненти от значението на сходни единици с езика, с който се сравнява (Попова, Стернин 2002: 36).

1. Националната специфика на значението на единицата от даден език, която се открива само *при съпоставката с конкретен друг език и е валидна само по отношение на този конкретен език.*

2. Националната специфика на лексикална единица от езика А по отношение на езика Б може да не съвпада с националната специфика на езика Б по отношение на езика А.

Тези два пункта отварят въпроса за основа на съпоставка или терциум компарационис при съпоставителните лексикални изследвания, на който съм се спряла на друго място и в друг ред на разсъждения (Легурска 2011: 7-34).

3. За лингводидактични цели е целесъобразно едновременното описание на националната специфика на семантиката само на един език; вторият при това има ролята на огледало, отразяващо националната специфика на първия (Попова, Стернин 2003: 36; също у Легурска 2011: 7-34).

III. Реалиите в разказите на Й. Йовков и преводите им на руски език².

Основна цел на художествения превод е да се пресъздаде даден текст от един език на друг в единство на съдържание и форма, за да бъде преводът пълноценен, т.е. адекватен.

Всеки език носи отпечатъка на развитието на народа, който го е създал. С това се обяснява невъзможността на буквалния превод, т.е. липсва формален еквивалент за отделната дума на други езици. Общността на мисленето у всички народи определя общността на средствата за предаване на даден смисъл в различните езици и култури. В този смисъл въпросът за преводимостта на даден текст в теорията на превода получава положително разрешение.

Във всеки език обаче има думи, които не могат да се предадат на друг език с обикновени средства и изискват от преводача по-специално отношение. Към тях се отнасят *реалиите*. Те назовават елементи от бита, историята и културата на даден народ и не се срещат у други народи. По своята същина реалиите много приличат на термините, както отбелязват С. Флорин и С. Влахов (Флорин, Влахов 1970: 433): „За разлика от повечето думи термините са имена на точно определени понятия, предмети, явления. Това са обикновено еднозначни думи, които нямат синоними – полисемията и синонимията не са им присъщи, те често влизат в състава на международната лексика, между тях често се срещат думи със значения, ограничени от дадена историческа епоха. Всичко това може да се каже и за реалиите”.

Затова въпросът за предаването на реалиите е основен при отразяването на националния и историческия колорит при превода на художествено произведение. На реалиите като част от националнораспространената лексика в българския език е посветено монографичното изследване на М. Божилова „Националномаркирана лексика в българския език” (Божилова 2011), в което са синтезирани както подходът на

² Текстът по-нататък е разгърнат вариант на статията: Легурска, П. Как се превеждат реалии. – Български език, 2012, 2, 51-58.

теоретиците (Томахин 1986), така и този на практиците (Флорин, Влахов 1969) към този тип лексика. Като споделя мнението на Г. Д. Томахин, М. Божилова отнася реалиите към безеквивалентната лексика (Божилова 2011: 24-25), която формира отделен етнокултурен пласт (Божилова 2011: 57), характеризиращ думите от гледна точка на тяхната етническа детерминираност – географска, историческа, езикова и културна.

Когато даден етнос не притежава даден предмет и за него липсва наименование, това не значи, че думата е непреводима. С. Флорин и С. Влахов (Флорин, Влахов 1970: 439-440) излагат няколко начина за предаване на реалиите при художествен превод: транскрибиране, калкиране, създаване на нова дума, усвояване или побългаряване, приблизителен и описателен превод. Върху конкретен лексикален материал авторите показват кога какъв начин на предаване е за предпочитане. *На преден план изпъква въпросът: реалия ли е срещаната дума и каква тежест има тя в контекста*, изпъкват ли при четене на оригинала или не. В зависимост от своята важност отделната дума-реалия може да бъде предадена дословно, т.е. транскрибирана или преведена приблизително.

Йордан Йовков като един от най-изтъкнатите български автори, чиито произведения носят неповторим национален колорит, се смята за трудно преводим. Разказите му представляват голям интерес за чуждозичния читател, както от общочовешка гледна точка, така и от чисто познавателна, стига те да бъдат преведени адекватно и по този начин да превърнат произведенията на Й. Йовков в пълноправни текстове на световната литература. Един от въпросите, свързани с превода им, е предаването на реалиите като компонент от смисъла на текста и носители на национален колорит.

Предмет на внимание тук са разкази от няколко сборника разкази на Й. Йовков, преведени в широк отрязък от време – 1957-1998 г.: Й. Йовков. Избранные рассказы. Перевод с българского (Предг. П. Продев), „Болгарский писатель”, 1958; Й. Йовков. Белая ласточка. Перевод с болгарского. „София пресс”, 1969; Белые розы. Рассказы. Перевод с болгарского. „София-пресс”, 1972; Й. Йовков. Рассказы. Превод от български Е.Зимица. „София-пресс”, 1980; Й. Йовков. Если бы они могли говорить. Перевод с болгарского Н. Нанкиновой. София, „София-пресс”, 1990; Й. Йовков. Старопланинские легенды. Перевод с болгарского. „Народна култура”, 1998.

Уместно е да посоча наблюдението на В. А. Вернигорова, че преводачите от по-старата школа се стараят в максимална степен да адаптират чуждите реалии към езика на

превода, да им подберат еквиваленти, за разлика от съвременните тенденции при превод на реалиите да се транскрибират почти изцяло (Вернигорова 2010: 128).

В посочените сборници цари хаос при отразяването на реалиите. Ясно изпъква фактът, че вероятно не могат да се предложат и препоръчат никакви правила, и това предполага, че преводачите решават проблема по лично усмотрение и често накърняват пълноценността на преводите. В най-честия случай преводачите прибегват до *транскрибиране* на реалиите. След като предметът, явлението, означени от думата, са чужди на руския бит, щом за тях липсват еквиваленти, като че ли единственият начин да останат верни на оригинала е да я „вземат назаем”. Това обаче едва ли винаги е правомерно. Въвеждането на реалията в текста не би трябвало да бие на очи, тя трябва да има функционално оправдание. Транскрибирането на реалиите не е възможно във всеки контекст.

Така в разказа „Серафим”, Сб. Избранные рассказы 1957, преводачът В. Арсениев при описанието на главния герой предава в руския текст българската дума **цървули** с руската **царвули**.

(1) Тоя човек беше навлякъл дълго зимно палто като женско расо... краката му бяха обути с **цървули** – Человек был одет в длинное словно ряса зимнее пальто..., а ноги были обуты в **царвули**³.

Тази транскрипция спъва при четенето лекотата на описание, още повече, че тя не е съпроводена от обяснение за спецификата на предмета, който предава думата. По-добре би било, ако преводачът я предаде описателно, без обаче да намесва при това руската реалия **лапти**, която е несъвместима с българския национален колорит.⁴

Цървул – Вид мека обувка от един къс кожа, прихванати с ремъчки и върви (БТР: 1056)

Лапти – Обувь, плетенная из лыка, бересты или веревок, которую прежде носили крестьяне (МАС, Т.2: 164).

В разказа „Овчарова жалба” отново В. Арсениев предава **хоро** с **хоро**, **кавал** с **кавал**, при описание на свирнята на овчаря Стефан:

³ Отгук нататък примерите от разказите на Й. Йовков и преводите им на руски език ще следват в нарастваща номерация.

⁴ Срв. също Чевяки — Чувяки (тюрк.) Меки кожени обувки без ток у кавказките народи (в Кавказ и Предна Азия. Цит. по Энциклопедия моды. Андреева Р., 1997).

(2) **Хорото** играеше долу по **кавала** му – Под его **кавал**⁵ плясали **хоровод**.

По-сполучливо в случая би било вместо названието на българския национален танц да се използва неутралното **хоровод**, тъй като думата няма особено значение в текста.

Транскрибирането на **кавал** е функционално по-оправдано по отношение на преводния текст, но отново липсва пояснение за музикалния инструмент и контекстът става неясен.

Сравни още:

(3) Стефан стана **хайдутин** след сватбата на Елена, не беше тайна за никого – Ни для кого не было тайной, что он стал **хайдуком**.

Главният герой в разказа „Овчарова жалба” става разбойник. Й. Йовков използва думата **хайдутин**, която обаче в този случай не е реалия. Преводачът изглежда не е разбрал това и е превел с **хайдук** (тук не коментирам факта, че такава дума в руския език не съществува – вж. МАС **гайдук**). Това е типичен случай на преводаческо недоглеждане, без да се анализира функционалността на думата.

В разказа на „На Игликина поляна” преводачът К. Герасимов транскрибира **гайди** и **кавалы** при описанието на сватбата на главната героиня:

(4) У Божил кехая свиреха **гайди**, тук в усците свиреха **кавали** – У Божила-кехай играли **гайды**, а здесь в горах – **кавалы**.

Съвсем сполучливо би било да се замени **гайда** с **волынка**, а **кавал** да се предаде приблизително, тъй като и двете думи, при все че са реалии, не изпъкват в текста.

Обратно, когато Крайналията казва на Стоян, че „**Войводата** не е **войвода**, ако не знае да пази момчетата си”, функционално е необходимо да се използва транскрипция „**воевода** не **воевода** (**Воевода** не **воевода**, если молодец своих не может уберечь)”, защото в случая се подчертава, че става дума именно за ръководител на хайдутите като народни отмъстители от гледна точка на разказвача Й. Йовков. В противен случай понататък смисълът на текста ще остане неразбран. В същия разказ, когато Крайналията се обръща към жена си да приготви **павурче** с **ракия**, преводачът отново транскрибира с думата **ракия**.

⁵ Срв. свирель — Народен музикален духов инструмент от дърво или от стъбло на растение във вид на тръба „Дудит пастух свирелью звонкой.” Некрасов. „Вот тихо под свирель запели они про жизнь своих дедов.” А.Кольцов. „Свирили звук, унылый...” Толковый словарь Ушакова, 1940, Т.4, с. 92.

(5) Добре е да станеш и да туриш хляб в торбата и в павурчето **ракия** да налееш –
Лучше бы хлеба положила в суму, да **ракии** во флягу налила („На Игликина поляна” –
прев. К. Герасимов)

Може да се каже, че думата не е важна за общия контекст. Героите се отправят на път (това е важно), а че не искат да вземат някаква спиртна напитка за из път, това е второстепенен факт. Бих предложила в случая описателно предаване **спиртное**. Тук е мястото, въпреки че не е свързано с начина на транскрибиране, да отбележа превода на **павурче с фляжка** – плосък съд на ремък за през рамо. **Павурче** е малък плосък съд специално за ракия (БТР: 607), но който няма нищо общо с **бъклица** (малък плосък дървен съд с кръгла форма за вино и ракия (БТР: 81; бъклицата се носи през рамо и се използва за разни течности, най-вече за вино). Затова в текста на превода може да се замени с **фляга**.

В разказа „Индже” В. Арсениев използва транскрипция в следните случаи:

Като мътен порой се спуснаха **кърджалиите** от бакаджиците – **Кирджалии** мутным потоком хлынули в поле с бакаджиков.

Срв. **кърджалии** ист. Размирни турски войници, които в края на XVIII и началото на XIX в. върлували по българските земи (БТР: 404).

(6) Мъжът беше стар **хайдутин**. Носеше дрехи от червено сукно с потъмняла сърма, отзаде му висяха **джепкени**, а коженият **силях** на пояса му беше натегнал от пищови – Мужчина был с виду старый **хайдук**... Он был в одежде из кармазинного сукна с потемневшим золотым шитьем, с закинутыми за спину разрезными рукавами, а за широким кожаным поясом были заткнут, пистолет (има отново грешка в превода **гайдук** – вж. МАС). При описанието на Индже преводачът предава **хайдутин с хайдук** (вм. **гайдук**). Тук **хайдутин** отново означава **разбойник** в контекста и транслитерирането става излишно.

При описанието на Индже, окръжен от стража, преводачът запазва реалитета **заптии**. В този случай се спира ненужно вниманието на читателя и бих предложила на мястото на транскрибираната дума **заптии** – **стражници**⁶. И без това в разказа има достатъчно места, които подчертават националния и историческия колорит. Излишната натовареност с думи, „взети назаем” не е за препоръчване.

⁶Заптие остар. Някогашен турски стражар (БТР: 260)
zaptieh (мн. ч. zaptiehs) Турски полицаи. <http://en.wiktionary.org/wiki/zaptieh>

(7) По мегданите се показаха по-богатите **чорбаджии**. При тях отиваха и се връщаха въоръжени **пандури**, мина и една малка чета **дервенджии** и **харбалии** – На майданах показали *богачи*, **чорбаджии**. К ним то и дело подъезжали вооруженные **пандуры**. Прочел небольшой отряд **сторожей-горцев** (Шибил, Йовков 1972). Когато Индже не напада селото в него настъпва оживление. Тук реалиите **чорбаджии** и **пандури** са отново транскрибирани. И двете думи не изпъкват в текста. Йовков има предвид само богати селяни (**чорбаджии**), без да подчертава, че това е особена социална прослойка у нас. Същото и при **пандури** – думата е употребена в значение на въоръжени лица, пазачи. Ето още една напълно излишна транскрипция.

Когато Йовков рисува картината на изплашената от Индже турска власт, Арсениев прави още едно ненужно транскрибиране **кадии**.⁷

(8) **Кадите** по **диваните** ...позамислиха се и съдеха право – **Кадии** в судах...судили по справедливости („Индже”).

В разказа „Божура” К. Герасимов транскрибира **чешма**, когато предава срещата на Божура с Василчо, а така също б. **гайди** – р. **гайды**, б. **хоро** – р. **хоро**.

(9) (Хаджи Вълко) Той наглеждаше дялгерите, които копаеха двора и слагаха червени конци. Хаджи Вълко правеше **чешма** в двора си – Он наблюдавал за работниците, которые раскапывали двор и укладывали глиняные трубы – Хаджи Вълко строил **чешму** на своем дворе.

(10) (среща на Божура с Василчо) Неделята, като всеки празник, мина с **гайдите** по **хората**, с блясъка на атлазените премени, със смеховете по **чешмите** – Воскресенье, как и всякий празник, прошел под звуки **хороводных гайд**, в блеске атласных нарядов, в смехе у **источников** („Божура”, Белые розы 1972).

За този случай, аналогичен по ситуация на по-горния от „Овчарова жалба”, вече имаше коментар. Колкото до реализията **чешма**, тя направо реже слуха в руския текст с неприличното си за езика звучене. Още повече, че става въпрос за селските извори и едно по-неутрално, приблизително предаване е по-уместно. Същата транскрипция преводачът използва в разказа „Постолови воденици”, когато се говори за керванджии спрели да напоят конете си.

⁷Кадии/ кадий — Духовен съдия при мюсюлманите (Толковый словарь Ушакова, 1935, Т.1, 1278)

(11) (за Стефан) **Хорото** играеше долу по **кавала** му – Под его **кавал** плясали **хоро** („Овчарова жалба”).

Тогава **керванджиите** грабнаха големите си бъкели и се натрупаха на **чешмата** – Тогда **чумаки**⁸ прихватили с собой дорожные баклаги, сторпились у **чешмы** („Постолови воденици”).

В разказа „Овчарова жалба” срещаме отново неуместно използване на начина за транскрибиране. При описанието на Стоян в руския превод срещаме **ямурлук**.

(12) Грабнал беше гегата и **ямурлука** си и отиваше подир стадото си – Брал посох и **ямурлук** и уходил со стадом („Постолови воденици”).

Може би с тази реалия преводачът иска изрично да подчертае българския колорит, но като имам предвид, че думата **ямурлук** е използвана от писателя мимоходом и не се среща до края на разказа, по-добре би било да се замени с **плащ**⁹. Това с нищо няма да накърни пълноценността на текста, тъй като думата не носи особена значимост в цялото.

В разказа „През чумавото” преводачът В. Арсениев транскрибира **гайда**, когато говори на музикантите за сватбата на главната героиня Тиха.

(13) И гайдарджиите, на челата на които светна по една жълтица, залепена от хаджи Драгана, надуха **гайдите** – И музыкант, каждому из которых хаджи Драган швырнул по червонцу, надули свои **гайды**.

Най-общо мога да подчертая още веднъж, че да се затрупва текстът със заети реалии, когато това не е функционално мотивирано, не прави преводният текст по-адекватен на оригинала.

В „Кошута” К. Герасимов запазва в текста **самодивы**.

(14) Тая Муца беше врачка, разбираше от билки, знаеше всичко за юди и за **самодиви** – Эта Муца была знахаркой, разбиралась в целебных травах, знала все об упырях и **самодивах** („Кошута”).

⁸ Чумак остар. Търговци, превозващи на волски впрягове сол, риба и др. в Южна Русия и Украйна (МАС, Т.4, 693).

⁹ Срв. Бурка — (от перс. barak вълно покривало) – Широко плъстено безръкавно наметало у кавказките и прикаспийските народи (Словарь иностранных слов, вошедших в состав русского языка. Чудинов А.Н., 1910).

В разказа „Грехът на Иван Белин” К. Герасимов превежда б. **ямурлук** с р. **ямурлук**, когато говори как овчарят се готви да отиде в кръчмата. Става дума за дреха, която героят взима със себе си и по-добре би било да бъде заменена с думата **плащ** или **накидка** или в краен случай да се прибави **пастуший**.

(15) Иван Белин усети един ден, че го зове тайнственият глас, остави **ямурлука** си, чантата си и кривака и се озова в кръчмата.

И вот наступил день, когда он почувал зов таинственного голоса, заставившего его оставить **ямурлук**, суму и посох и очутиться в корчму.

С това, че дотук се препоръчва избягване на реалиите, там където не се чувства тяхната особена тежест, съвсем не значи, че се налага само приблизително предаване, че се пренебрегва познавателният елемент в разказите, който съвсем не е за подценяване. Най-общо казано е редно да се постига последователно впечатление за чуждия местен колорит. Но има случаи, когато с това се злоупотребява.

Например, в „Юнашки глави” В. Арсениев в едно изречение транскрибира три реалии, когато описва ежедневието на селото. Това са **субаш – субаши, конак – конак, заптиета – заптии**.

(16) Всяка сутрин **субашът** Али излизаше пред конака. В туй време **заптияетата** седяха по стълбите в двора на **конака** – Каждое утро **субаши** Али излизаше пред **конака**... В это время **заптии**... с ружьями в руках сидели на лестнице.

Става дума за началник на стражата и за подчинените му. По-сполучливо в случая би било приблизителното предаване. Колкото до реалията **конак**, тя би могла да се запази, тъй като думата се използва от много руски автори в оригиналните им произведения, а и читателят може да я намери с обяснение във всеки тълковен речник на руския език.

В същия разказ остарелият турцизъм **аскер** (думата е историзъм и се разглежда като реалия) е запазен, когато може да се замени с **царское войско**, защото Й. Йовков не подчертава особеностите на този род турска войска, набляга единствено върху насието в потушаването на селския бунт.

(17) Откъм полето настъпваше царски **аскер** – С поля подступали султанские **аскеры**.

Подобни случаи на неуместно транскрибиране срещаме в Сб. „Белая ласточка”.

В разказа „Песента на колелата” в разговора между пазача и Сали Яшар Т. Колева и М. Михелевич като обръщение използват **уста**. Думата се използва еднократно в текста със значение на ‘майстор’:

(18) Добър вечер, Сали **уста** – Добрий день, Сали **уста**.

По-добре би било да се каже – **мастер Сали**, тъй като има опасност думата да бъде превратно разбрана от руския читател, в руския език съществува остаряла дума **уста**. Не е необходимо също да се спира вниманието на читателя и да се чете обяснението за думата, дадено под линия, тъй като в тази реплика на героя думата р. **мастер** напълно поема функционално-семантичното натоварване на б. **уста**.

В разказа „Албена” В. Арсениев използва в превода на мястото на **скуртейка** – **душегрейка**:

(19) Албена в каруцата: Носеше сукман и къса **скуртейка** с лисици – Одета она была в синий тонкий сукман и короткую **душегрейку**, отороченную лисьим мехом.

При описанието на главната героиня. И двете реалии са български, означават различна женска дреха: **скуртейка** е женска безръкавна дреха от овча кожа, гарнирана по краищата с лисича кожа; **душегрейка** е дреха с дълъг ръкав и често се използва от Й. Йовков като топла женска дреха въобще. В руския език съществува дума **душегрейка** със значение ‘Старинна женска дреха във вид на къса плисирана блуза без ръкави’ (МАС, Т.1, 457). В случая двете реалии са еднакво неразбираеми за руския читател и напълно необосновано се заменят една с друга.

Думата **скуртейка** намираме единствено в Речника на Ст. Младенов (1941: 587) и Речника на редки, остарели и диалектни думи (1974: 461).

В Сб. „Белые розы” също се наблюдават не малко случаи за неумело транскрибиране. Например в разказа „Серафим”:

(20) И между безбройните разноцветни кръпки най-много се хвърляха на очи две-три много големи, взети сякаш от чувал или от проста **аба** – Среди бесчисленных разноцветных заплат особенно бросались в глаза две-три очень большие, сделанные как будто из мешковины или из самой грубой **абы**. В случая става дума за окъсаното палто на героя, подчертаването на реалитета не е необходимо, би могло да се замени с **грубая домотканная материя**.

В разказа „По жицата” Е. Евгениева (Сб. Белые розы) при описание на бедния селянин заменя б. **пояс** с р. **пояс**:

(21) Ризата му беше само кръпки, едро и неумело шити, **поясът** му орфан, потурите – също – Рубаха – сплошны заплати, неумело пришитые большими стежками, **пояс** обтрепанный, шаровары тоже.

В руския език думата **пояс** означава тънък колан и в случая има място междуезикова омонимия, но не и транскрибиране. По-добре е да се замени с **кушак** (МАС, Т. 2, 157), въпреки че думата не може да се смята за семантичен еквивалент на българската.

Съществуват много случаи в разказите на Й. Йовков и преводите им на руски език в посочените сборници, които свидетелстват за неправилно използване на начина на транскрибиране при предаването на реалиите. Преводаческата практика сочи, че с този начин не бива да се злоупотребява. Ако всеки местен предмет се назове с реалия, текстът на превода ще се окаже до такава степен „задръстен” с чужди думи, че читателят няма да може да се ориентира в тях. Затова ония реалии, които имат по-неутрален характер или са поставени от автора на втори план би трябвало да се предават не чрез транскрибиране, а по някой друг от възможните начини.

Както беше отбелязано по-горе, познавателният елемент при превода на чужд език не бива да се пренебрегва. Често пъти реалиите в текста имат първостепенна роля за подчертаване на националната и историческа специфика на произведението. В този случай транскрибирането като начин на предаване на реалиите при превод се налага по необходимост.

Например в разказа „Песента на колелата” (Сб. Избранные рассказы) при описание на помачката Шакире В. Арсениев сполучливо транскрибира б. **шалвари** – с р. **шальвары**.

(22) На корави широки гънки лъщеше аленият атлаз на **шалварите** ѝ, по сърмата на синия ѝ елек, който стягаше гърдите ѝ, горяха и се разсипваха ситни искри – Жесткие широкие складки ее **шаровар** переливались алым атласом, а по золотому шитью синего жилета облежавшего ее грудь, горели и рассыпались мелкие искры.

Тук не става дума само за транскрипция. В руския език съществува думата **шальвары** (МАС, Т.4, 699) за женска дреха. Напълно обосновано е тя да замести българската дума. По-неправилно би било да се употреби **шаровары** (МАС, Т. 4, 703), както правят някои преводачи, защото последната дума означава мъжка дреха.

В разказа „Юнашки глави” от същия Сборник В. Арсениев транскрибира **орда башибозуци с орда башибозуков:**

(23) Когато той погледна пак към конака **ордата башибозуци** беше се спряла в кръг. На мегдана стърчаха забити върлините с главите – Когда он опять посмотрил в сторону конака, **орда башибозуков**¹⁰ уже образовала круг, а среди площади торчали вбитые в землю жерди с головами.

Това предаване е напълно обосновано, защото словосъчетанието има важно значение за разбиране на контекста: първо, подчертава една значителна турска войска единица, която се е използвала за потушаване на бунтове в поробените от турците български владения; второ, орда не е чуждо наименование за съзнанието на руския читател: такива войскове отряди са съществували у татарите; трето, тя е свързана с някои елементи на афективното значение на българина (Стаменов 2011: 212-250): с башибозушките орди турците са извършвали кървави набези срещу българите и свободата им. Това е приблизителният патос на Й. Йовков в този текст.

В същия разказ **войвода** е предадено като **воевода**.

(24) Стоил **войвода** беше слязъл с момчетата си – Стоил **воевода** спустился со своими юнаками со Стара-планины.

Срв.: **воевода** – ист. Началник на войската в древна Русия, а също управител на град или окръг (от 16 до кр. на 18 в.) (МАС, Т.1: 195).

Транскрипцията е уместна, защото подчертава организираността на съпротивителното движение през турското робство и обогатява познанията на чуждия читател за историческото минало на българския народ. Реалията не може да се избегне, защото е подчертана от автора неколкократно и има обособена смислова функция в текста.

В „Най-вярната стража” К. Герасимов транскрибира няколко реалии, когато предава сцената с хаджи Амин на лов. Това са б. **султан** – р. **султан**, б. **конак** – р. **конак**, б. **хаджи** – р. **хаджи**.

¹⁰ Башибозуқи (тур. başibozuk) — Название за нередовни военни отряди в Османската империя. Поради липса на дисциплина башибозуците се смятат за подобни на индийските пиндари. Тези формирования получавали храна и облекло от правителствата, но не получавали заплата <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B0%D1%88%D0%B8%D0%B1%D1%83%D0%B7%D1%83%D0%BA%D0%B8>

(25) **Хаджи** Емин, един от татарските **султани**, чиито **конаци** бяха в Еверлий... беше слязъл на лов – **Хаджи** Емин един из татарских **султанов**, **конаки** которых находились в Эссерлии, выехал на охоту.

Не бих могла да упрекна преводача, че в едно изречение той е струпал три реалии. Първо, и трите са добре познати на руския читател, срещат се в много оригинални и преводни произведения и може с положителност да се каже, че са се превърнали в международни думи, въпреки че носят подчертан исторически колорит.

Второ, те са в тясно смислово единство със заобикалящата ги словесна среда и тази им връзка с контекста налага те да бъдат запазени. Аналогични случаи срещаме в следните разкази:

В „Юнашки глави”, Сб. Избранные рассказы б. **чалма** се предава с р. **чалма** (описва се турският аскер, който потушава бунта). При валидността на горните аргументи трябва да подчертая, че **чалма** е дума, която се среща при много мюсюлмански общности и може да се намери в тълковен речник от среден калибър.

(26) Там бяха се спрели герловски уруци, навили големи **чалми** на главите си, запасали въжа върху поясите си – Там остановились герловские турки в огромных **чалмах** с обмотанными вокруг поясов веревками.

Същото може да се каже и по отношение на реалията **фес** – **феска** в разказа „Песента на колелата”, Сб. Белые розы, преводачи М. Михелевич и Т. Колева при описанието на турски пазач:

(27) Джапар беше избърснат... **фесът** му беше делийски накривен – Джапар был чисто выбрит... **феска** замихватски заломлена.

Подобни случаи са р. **паша** – б. **паша** в („Дрямката на Калмука” Сб. Белые розы, превел Н. Шестаков); р. **бей** – б. **бей**, р. **чибук** – б. **чубук** („Шибил” (пак там), превел Д. Горбов) (Изобразена ситуация: боят очаква появяването на хайдутина).

(28) Паша ли мчинеше по тоя път, трябваше да се отбие и да я види. – Если случалось какому-нибудь паше ехать мимо..., непременно приказывал завернуть сюда чтобы поглядеть на нее („Дрямката на Калмука”, Сб. Белые розы, превел Н. Шестаков).

(29) **Боят** е намръщен, мълчалив, замислено смуче **чибука** си – **Бей** мрачен, он молчит и задумчиво сосет свой **чубук** (превод на В. Арсениев); **Бей** нахмурился, молчит и задумчиво сосет свой **чубук** (превод Д. Горбов).

В друг случай в „Най-вярната стража” Сб. Избранные рассказы К. Герасимов заменя **кърджалии** с **кирджалии** (описание на кърджалийското нападение върху манастира).

(30) Чу се, че идат **кърджалии** – Говорили, что идут **кирджалии**.

Това подчертаване на реалията в текста от страна на преводача не е случайно. Става дума не само за разбойническо нападение, а за направено от кърджалии, т.е. избягали турски войници, които правели страшни опустошения и палежи. При това реалията има изключително значение за подчертаването на историческия колорит на разказа (18 век). Обяснението, което се дава в малкия речник в края на Сборника разширява познанията на руския читател за нашето минало. А това е една важна функция за художествения превод.

В „Юнашки глави”, Сб. Белая ласточка, В. Арсениев транскрибира **чорбаджия**.

(31) Смешни му се виждаха и **чорбаджиите**, като ги гледаше как развяват дънестите си потури – Смешными казались ему и **чорбаджии**, когда он смотрел, как они в развевающихся широких шароварах собираются.

Употребата не е случайна. Точно в този момент дядо Руси, главният герой, размишлява за негодността и безгрижието на българските богаташи, като ги противопоставя на хайдутите, осмисляни като смели народни синове. Тук реалията идва да подчертае тази социална група, оценена като експлоататорска и антинародна в афективното значение от разказвача Йовков и едновременно с това национална и типична за определен исторически период от развитието на България.

В други случаи се срещат не малко случаи на адекватно използване на транскрипцията. Основен аргумент за въвеждането на реалии в превода остава изискването да се запази както местният и историческият колорит, така и функционалната определеност.

Графичното предаване на реалиите би трябвало да бъде такова, че читателят да ги възприема по най-близък до оригиналния изговор начин. Освен това при транскрибиране е общоприето чуждата дума да се пояснява под линия или да е приложена в малък речник в края на книгата.

Транскрипцията е най-честият начин за предаване на реалиите в преводаческата практика. Но тя далеч не е единственият и най-добър начин за решаване на въпроса. Чрез нея се постига адекватност на превода и обогатяване на езика, но често тя е излишна и даже вредна.

Друг доста разпространен начин за предаване на реалиите е *приблизителният*. Той създава по-богати възможности на преводача откъм синоними, но затова открива възможности за изопачаване на смисъла, за отдалечаване и неточности в него.

Едно от доста разпространените и особено порочни явления при приблизителното предаване на реалиите в преводите е *замяната на български реалии с руски*. Така се извършва разместване на оригинала и превода по време и по място, същевременно загубата е двойна: от една страна – неадекватен превод, от друга – руският читател остава незапознат с някои важни подробности от националната ни специфика.

Например: в разказа „Юнашки глави”, Сб. Избранные рассказы, превод на В. Арсениев, селянинът дядо Руси е облечен вместо с **ямурлук в кафтан**, нанизът на младата булка от същия разказ е от **червонцы**, а не от **алтъни**:

(32) (дядо Руси) И без да се бави, както си беше по вракузун, грабна отнякъде един **ямурлук** и пое пътя – Он вероятно очень торопился, так как даже не успел обмотаться своим красным кушаком, а вышел в **кафтане** внакидку.

(33) (дядо Руси казва на булката, която носи обувки за поправка) Свежър ти е червясал от пари, **алтъни** има с крина да ги мери – Твой свекор – мешок с деньгами, **червонцы** ковшом мерить.

В разказа „Постолови воденици”, Сб. Белые розы, превод на Д. Горбов, Женда носи **сарафан** вместо **сукман**, а керванджиите са наметнати с **бурки** вместо с **аби**.

(34) (Женда) **Сукманът** се изопваше върху коравата й снага – **Сарафан** облегал ее упругое тело.

(35) Между големите калпаци и сиви **аби** мяркаха се белите ръкави и синият **сукман** на Женда – Между високими шапками и серыми **бурками** мелькали белые рукава и синий **сарафан** женщин.

В „Шибил”, Сб. Белые розы хайдутите са облечени не с арнаутски **гугли**, а с **башлыки**.

(36) (хайдутите) Изправиха се там страшни, брадясали, наметнати с черни **арнаутски гугли** – Хайдуки загородили дорогу, страшные, бородатые, в черных арнаутских **башлыках**¹¹.

В тези случаи става дума за неадекватност на превода по място.

¹¹ **Башлык** — (тур.). Вид шапка, намятана на гърба или на главата, привързвана към бурка, характерна за източните народи (Словарь иностранных слов, вошедших в состав русского языка. Чудинов А.Н., 1910).

В разказа „Мечтател”, Сб. Бяла ласточка, преводачът В. Арсениев назовава **кираджиите – ямцики**, те придружават пътниците не с **файтони**, а с **екипажи**.

(37) (Боянов обича да наблюдава пътуващите коли) Минаваха коли, **файтони**, нередко и автомобили. Но преди всичко двама **кираджи-татари** работеха най-вече по тоя път – Проезжали повозки, **екипажи**, а нередко и автомобили. Но больше всего ездил по этой дороге двое татар – **ямщиков**.

В разказа „Албена” селото има не б. **кмет**, а р. **староста**. В „Шибил” (Сб. Бялы розы) **хайдутите** со оказват **гайдуки**, **запиетата – жандармы**, а **кърсердарите** – техни началници – **стражници**.¹²

По-неправомерни са случаите, когато в българския текст изобщо липсва реалия, а тя изведнъж се появява в превода и то в руски вариант. Така например в разказа „Нощен гост” (Сб. Бяла ласточка) става въпрос за две златни монети (неопределено какви), които Божил кехая дава на момите. В. Арсениев превежда с думата **червонцы**:

(38) Която доде ще и дам две **жълтици** – Кто решится, той подарю пару **червонцев**.

В „Шибил” (Сб. Бялы розы) в оригинала описанието на героя е следното: „дрехи от синьо брашовско сукно, сърма и злато”, и в превода „на нем **кафтан** синего брашовского сукна, шитый золотом”. Очевидно, че тук преводачът не само решава проблема по усмотрение, но проявява излишно „творчество” и с това съвсем обърква читателя, като въвежда реалия, свързана с руската култура. В „Божура” (Сб. Бялы розы), когато във възпроизведената ситуация на неделното веселие на селския площад вместо **тъпан** задумква **барабан**. Едва ли е нужен коментар във връзка с факта, че употребата на втората дума променя местния колорит. Разликата в семантичната структура на двете реалии е както в денотативното значение, така и в конотативното. Реалията **тъпан** в българския език носи национално-културна специфика и се свързва със ситуация на създаване и произвеждане на българската народна музика.

В друг случай в един и същ контекст в „Нощен гост” (Сб. Бяла ласточка) **чешма** се заменя с **ключ**, което е допустимо и **чучур** – също с **ключ**.

(39) (на момите) Коя от вас може да доде ноше на планината при Иванкината **чешма** – Кто из вас поднимется ночью к Иванкиному **ключу**.

¹² **Кърсердар** – ист. Началник на селска и полска стража в турско време (БТР: 404).

(40) (момичето отива на чешмата) дошло то до **чучура**, блиснало се по лицето – Девушка добралась до **ключа**, умылась под желобком.

И в двата случая приблизителността е много далечна, защото **ключ** означава извор със силно течаща вода. И в двата случая може да се говори за генерализация при превода.

В „Дядо Давид“ (Сб. Белые розы) се среща отново неточно предаване на **хлопки** с **колокольчики**, още повече, че в текста се обръща внимание на изключителния звън на хлопатарите, а в превода се дава **обикновен малък звънец**.

(41) **Хлопките** задрънкаха по-често, стадото се отдалечи – **Колокольчики** зазвенели чаще, отара стала удаляться.

В разказа „Шибил“ на няколко пъти реалитета **сеймени** се предава с **жандармы** и **заптии**.

По РСБКЕ (Т. 3: 185) **сейменин** – остар. Турски военен полицаи.

Сравни също: **заптие** – истор. Турски стражар у нас преди Освобождението (РСБКЕ, Т. 1: 418).

Както се вижда от двете тълкувания в Речника, в метаезика им се използват думи-реалии, които не се съотнасят по време. Това от своя страна предразполага към хаос и в езиковата практика.

(42) Това са условните знаци за **сеймените**, скрити в пусия – Это условные знак для сидящих в засаде **заптиеv** (превод В. Арсениев); Ими будет подан сигнал сидящим в засаде **жандармам**.

Докато първият преводен еквивалент не съответства по време, вторият не е съпроводен с обяснение под линия и е неразбираем за читателя.

В „Женско сърце“ (Сб. Белая ласточка) **стражари** се превежда с **жандармы**.

(43) Тя даде на сам, каза нещо на **стражарите**, след туй извади изпод престилката си прясна пита хляб – Она подошла, сказала что-то **жандармам**, потом вытащила из-под передника свежий каравай хлеба.

Ясно е, че две реалии, разделени по време и коренно различни по семантика се предават с една и съща дума.

В три разказа за предаване на женско елече в подобни контексти при описание на облеклото на селска девойка срещаме: в „Овчарова жалба“ (Сб. Избранные рассказы) –

душегреечка, в „Шибил” – **безрукавка**, в „Постолови воденици” (Сб. Белые розы) – **жакет**. Единствено **безрукавка** сравнително се приближава до **елече**, без да е съвсем точно. Колкото до другите две думи, те не дават никаква представа за дрехата.

В други разкази **душегрейка** е преводно съответствие на **скуртейка**, **жакет** – на **кюркче**. Ясно е, че за да не настъпват такива очебиещи неточности е необходимо да бъдат приети и фиксирани от преводачите някакви постоянни съответствия, към които те биха могли да се придържат.

Пълен хаос цари, когато трябва да се намери превод на женския накит – **наниз от алтъни, рубета и махмудии**. В разказа „Индже” (Сб. Избранные рассказы) е **наниз дукатов и рупий**, в „Шибил” (превод В. Арсениев) – **ряд крупных червонцев, ряд золотых рупий и дукатов**, в „Постолови воденици” – **ожерелье**, отново в „Шибил” – **нить крупных золотых дукатов, да нить мелких, старинных турецких** (Д. Горбов). В случая става дума за безразборно приблизително-описателно предаване, което още веднъж издига на преден план необходимостта от съгласуваност в преводните съответствия.

Има и такива случаи, в които преводачите изглежда не разбират съдържанието на реалиите. Например в „Постолови воденици” б. **джелепин** – търговец на месо за клане (РСБКЕ ‘търговец, който купува, угоява и препродава добитък на едро’) е предадено с р. **прасол** – търговец на едро на месо от всякакъв вид, б. **бегликчи** – специални лица, които имат право да събират беглика (данък за овце и кози) в турско време с р. **откупщики** – чиновници с право на държавен данък. Тук не става дума само за генерализация. И двете български реалии са употребени многократно в текста и имат особено значение от историческа гледна точка. Преводачите са пренебрегнали това.

В „Грехът на Иван Белин” (Сб. Белые розы) б. **бъкел** с преведен с р. **бутилка**. По-точно би било **медное ведро, ведро** или **баклага**.

Казаното дотук съвсем не означава, че приблизителното предаване като начин на превод на реалиите страда от недостатъци, че не дава възможност на преводачите да създават пълноценни преводи. За положителното му значение при умереното и уместно използване свидетелстват много примери от преводите на разказите на Й. Йовков.

Например:

(44) Селяни, наметнати с **ямурлуци** или закачулени с някой чувал, тичаха да прибират добитъка. – Крестьяне, накинув на себя **плащи** или прикрывшись мешками, торопливо

загоняли скот („Летен дъжд”, Сб. Белые розы). **Ямурлук** сполучливо е предаден с **плащ**.

(45) Бе я са виж ти, себе си виж, **два наполеона** имаш да ми даваш от толкоз време –
Лучше на себя посмотри, сколько времени прошло, как **два золотых** у меня взял
(„Другоселец”, Сб. Белые розы). Монетата **наполеон** се предава описателно със **золотая монета**.

(46) Тогава ярките бои на килимите и **губерите**, сърмата и атлазът на скъпите премени,
всичкото това богатство я замайваше – То яркие цвета ковров и **покрывал**, золотые и
серебряные вышивки и атлаз дорогих нарядов, все это богатство кружили ей голову
(„Божура”, Сб. Белые розы).

Срв. **губер** – Дебела влакнеста завивка или постилка (РСБКЕ, Т.3, 210). Извършената в
случая преводаческа трансформация – генерализация – е съвсем уместна.

В дадените илюстрации реалиите са предадени функционално обосновано чрез дву-
или повече словни описателни номинации.

Срещат се и редица случаи на приблизително-описателно предаване на реалиите.

Намесата на описателния елемент при превода компенсира неточността на
приблизителното предаване, без обаче да се стига до излишно многословие.

Така например в разказа „Индже” (Сб. Избранные рассказы) за поздравите на
кърджалиите към техния водач се казва: **правят ниски теманета**, преводачът В.

Арсениев използва функционален превод: **приветствуют его по восточному обычаю**.

В този случай преводачът е схванал, че не е необходимо детайлно да се обяснява
реалията, от една страна, а от друга, че не е достатъчно да генерализира превода –
приветствуют. Съответното разширение на значението при приблизително
описателния начин отлично съдейства за адекватността на превода и функционално
замества реалията в контекста.

В „Най-вярната стража” (пак там, прев. К. Герасимов) умело е избягната реалията,
която не е смислово натоварена в съобщението. Става дума за клепало, увиснало на
чердака. Вероятно след предварителен анализ на текста, преводачът е предпочел да
предаде смисъла, като избягва думата **чердак** и превежда **трещотка под крышей**. По
този начин преводният текст не се обременява с чужди думи:

(47) Тя съгледа желязното клепало, увиснало на **чердака** – Она увидела **висевшее под крышей** железное било.

Подобно в разказа „Постолови воденици” (прев. К. Герасимов) при описанието на овчаря Марин е заместена **гега** с **пастуший посох**.

(48) След като пи още веднъж и дважд вода, той метна на рамо **гегата** си – Глотнув още разок, другой он вскинул на плечо свой **пастуший посох**.

Виждаме, че в случая преводачът не се е ограничил само с думата **посох** (‘дълга пръчка’), а пояснява, че става дума за такава, принадлежаща на овчар, и превежда се **пастуший посох** – семантичен еквивалент на б. **гега**. Това е типичен пример, който пълно отразява кореспонденцията между двата взаимнодопълващи се начина за предаване на реалиите – описателен и приложителен.

В други случаи отделната реалия е заменена не със словосъчетание, а само с дума, т.е. без добавяне. Но въпреки това в семантично отношение явлението се свързва с описателно-приложителното предаване. Така в „Дрямката на Калмука” при описанието на главния герой се казва, че той притежава **кралитарковска сила**. Явно е, че прилагателното е загубило връзката си с фолклорния образ на Крали Марко, а е част от фразеологизирано съчетание. Сполучливо преводачът замества с **богатырская сила**, т.е. подчертава, първо, че силата е огромна, второ – свързва я с носителя **џ** – юнака в народното съзнание.

(49) (за Калмука) Беше той отпуснат, че въпреки **кралитарковската си сила** понасяше всякакви закачки и игри – И ведь до такой степени пустился человек, что несмотря на свою **богатырскую силу**, терпеливо переносил всевозможные шутки и проделки.

Освен приложителното предаване на реалиите, който може да се смята за втория по честота начин за предаване на реалиите, в преводите на разказите на Й. Йовков на руски език, нерядко се използва и описателно предаване. Въпреки известната претрупаност, която тази преводаческа трансформация създава в контекста, чрез нея се постига по-голяма пълнота и изясненост, спомагащи възприятието на читателя.

Описателното предаване често е много предпочитан начин за предаване на реалиите. Този начин се използва в случаи, когато реалията не изпъква особено в контекста и не се нуждае от транскрипция или когато в текста има достатъчно носители на национален и исторически колорит и текстът е заплашен от излишно претрупване и може да стане неразбираем.

Например в „Индже” срещаме няколко такива случаи при описание на герои. **Сърма** се заменя с **золотое шитье**, **джебкени** с **разрезные рукава**, **силях** с **кожаный пояс**.

(50) Мъжът беше стар **хайдутин**. Носеше дрехи от старо сукно с потъмняла **сърма**, отгоре му висяха **джепкени**, а коженият **силях** на пояса му беше натегнал от пищови. – Мужчина был по виду старый **хайдук** (**гайдук** по МАС). Он был в одежде из кармазинного сукна с **потемневшим золотым шитьем**, с **закинутыми за спину разрезными рукавами**, а за широким **кожаным поясом** были заткнуты пистолеты (Йовков, Белые розы, 1972).

В разказа „Постолови воденици” **бакъри** се предава чрез **медные ведра**.

(51) Женда влезе, взе **бакърите** и излезе – Женда взела **медные ведра** и вышла.

В „Серафим” **аба** се предава с **обыкновенное домотканное сукно**.

(52) И между безбройните разноцветни кръпки най-много се хвърляха в очи две-три много големи, взети сякаш от чувал, или от най-проста **аба**. – И среди бесчисленных разноцветных заплат особенно бросались в глаза две-три огромные по-видимому выкроенные из простой дерюги или же из **обыкновенного домотканного сукна**.

В „Дрямката на Калмука” **ръченик** се превежда като **головная повязка**:

(53)... със завити около **ръченика** си коси – с косами уложенными вокруг **головной повязки**.

Дотук се спрях на трите най-разпространени начина за предаване на реалиите от посочените сборници с разкази и преводите им на руски език – транскрипция, приблизителен и описателен превод. От общия анализ, който беше направен, не могат да се дадат общовалидни рецепти. Използването на един или друг начин при превода най-често е резултат от усета и майсторството на преводача, общата култура, чувството за мярка, владеенето на двата езика.

Интересно би било да се проследи как протича преводаческата работа върху реалиите в един и същ разказ у двама преводачи, от което може да се направи извод за необходимостта от периодично създаване на нови преводи на едно и също произведение, поради измененията, настъпващи в цялостната социокултурна езикова ситуация. Така разказът „Постолови воденици” има два превода – на К. Герасимов от Сб. Избранные рассказы и на Д. Горбов от Сб. Белые розы . Да разгледаме как двамата преводачи са предали реалиите в тях.

За отбелязване е, че и в двата текста транскрипции почти не се срещат. По изключение К. Герасимов при описанието на керванджиите, които поят конете си, превежда б. **чешма** с р. **чешма**.

(54) Веднъж минаха **керванджии** - Однажды проезжал **обоз**.

Тогава *керванджиите* грабнаха големите си **бъкели** и се натрупаха на **чешмата**. –
Тогда *чумаки*, прихватив с собой **дорожные баклаги**, столпились у **чешмы**.

Останалите реалии са предадени приблизително: б. **долаци** с р. **шкафы**, б. **бъкели** с р. **баклаги**. Реалията **керванджии** е предадена неуместно с друга реалия, характерна за Южна Русия и Украйна – **чумаки**.

Обяснимо е защо преводачът е предпочел транскрибирането на думата **чешма** в разказа. Тя е основен фон, място за действие. Тук умира мъжът на Женда, тук овчарят Марин се влюбва, тук се срещат Женда и керванджията и като че ли чешмата свързва и разделя хората в щастие и нещастие. Такова голямо смислово значение на реалията придава и преводачът на разказа. Преводът обаче с нищо не би загубил, ако реалията се замени например с р. **источник** (семантичен еквивалент б. **извор**), р. **родник** или р. **колодец**, както е направил Д. Горбов в своя превод. Стига до края на разказа реалията да не се заменя с други приблизителни преводни съответствия и да може една единствена от тях да остане в съзнанието на читателя като символ. Това е търсил и авторът на разказа Й. Йовков.

(55) Срв. Тогава керванджиите грабнаха големите си бъкели и се натрупаха на **чешмата** – Тогда чумаки, прихватив с собой дорожные баклаги, столпились у **чешмы**. („Постолови воденици“, прев. К. Герасимов); Обозники столпились у **колодца** с большими баклагами в руках (прев. Д. Горбов).

В посочените случаи преводачите прибегват до приблизително предаване на реалиите. Този начин създава по-богати възможности за избор пред тях, но затова пък, колкото и да е положителен, той притежава някои скрити препятствия, за които вече стана дума по-горе. Когато се описва Женда, и в двата превода срещаме неправилното заменяне на българска реалия с чужда такава. Това е достатъчно, за да обърка читателя, за да му създаде невярна представа за мястото на действието: б. **сукман** (описание на външността на Женда) – **домотканний сарафан** (К. Герасимов), **сарафан** (Д. Горбов). Друг пример: при описанието на срещата между керванджиите и Женда срещаме: б. **аби** – р. **куртки** (К. Герасимов), р. **бурки** (Д. Горбов) и б. **сукман** – р. **сарафан** (К.

Герасимов, Д. Горбов). Достатъчен е само един такъв случай, за да се обърка представата на читателя за местен колорит. Окуражително е обаче, че такива случаи не са твърде чести и в преводите. Значително повече се употребяват думи и словосъчетания, които приблизително предават реалитета, но я предават задоволително, без да накъсват излишно текста, и които са функционално оправдани. Например, когато Женда отива за вода с **бакърите** си, К. Герасимов заменя с **медные ведра**, а Д. Горбов с **ведро**. Независимо от това, че първият преводач е предал реалитета по-точно и в двата превода, текстът е адекватен, звучи гладко, защото основната смислова функция на думата е предадена.

В друг случай, когато Женда иска от овчаря Марин кожички за **кюркчето** си, К. Герасимов адекватно е предал семантиката на думата и адекватно с р. **шубка**. От своя страна Д. Горбов прекалено е разширил понятието, с което значително губи от местния колорит на разказа. Той е предпочел р. **жакет**. Възможно е една гражданка да бъде облечена в жакет, но не и селянка. И след като в руския език **шубка** адекватно може да замести **кюркче**, то изборът на р. **жакет** е неоправдан.

Често у двамата преводачи се забелязва замяна на реалитета с една и съща дума. Това вероятно може да се обясни както с взаимно влияние между преводачите, така и с речниковата практика: за по-разпространените реалити са се утвърдили постоянни съответствия в българо-руските речници. Например, **гега** у К. Герасимов и Д. Горбов е **посох** – твърде неопределено. По-добре би било да се прибави **пастуший**, за да стане по-ясно на читателя, че това не е обикновен прът, а се използва функционално от овчари.

Джелепи (търговци на добитък за клане) и у двамата преводачи се превежда с **прасолы, бегликчии** – у К. Герасимов с **откупщици**, у Д. Горбов – **сборщици налогов**. Въпреки че **прасол** не е само търговец на месо, но и на други продукти, в случая това няма голямо значение, важното е, че става дума за търговец. Подобна генерализация на значението при превод в този случай може да се смята за подходяща. При втората реалити за предпочитане е съчетанието **сборщици налогов**, която по-точно отразява семантиката на думата **бегликчии** – лица, упълномощени да събират този тип данък в турската империя.

Материалът дотук е достатъчен, за да направя някои общи изводи за преводаческата практика.

Първо: като изхождам от взаимоотношението между оригинал и превод, трябва да изтъкна, че при превода е невъзможно да се запазят всички елементи на оригинала, които съдържат историческа и национална специфика. Но безусловно е, че у читателя на превода трябва да се създаде впечатление, илюзия за историческата и националната среда в оригиналния текст.

Второ: забелязва се, че преводачите не са достатъчно прецизни в търсенето на приблизително съответствие на думата – реалия в изходния език. Обикновено най-често се привежда функционалното съответствие, дадено в двуезичните речници на съответните езици, които обаче не са достатъчни за нуждите на художествения превод.

Трето: очертава се още една тенденция – при правенето на втори или на трети превод на едно оригинално произведение, се очаква по-късните преводи да бъдат по задоволителни, да отговарят също така и на промените в езика на превода. Анализът на преводите на разказите на Й. Йовков на руски език показват обаче друга картина. За най-адекватен може да се посочи преводът от 1958 г. По-новите преводи са не само по-неравностойни, но дори и по-слаби в редица отношения – семантична и стилистична адекватност на оригинала и преводния текст.

Като имам предвид голямото значение на реалиите в художествения превод за създаване на местен и исторически колорит, вероятно би могло да бъде създадена база данни за препоръчителен превод на реалиите на съответния език. Този своего рода речник няма задачата да спъва творческите възможности на преводача, а само да го ориентира в работата му.

В дадения случай става дума за българо-руски речник на реалиите, в който да намерят отражение онези реалии, които се срещат най-често в художествената литература от една страна, а от друга, които имат особено значение за отразяване на националния и исторически колорит.

Примерна речникова статия:

1. Реалия.
2. Значения на реалията по български тълковен речник (в дадения случай по БТР 1997).
3. Транскрипция – ако това се налага.

4. Предложения за приблизително или описателно предаване на реалията на руски (чужд) език.
5. Примери от художествени преводи от български на руски език, в които използването на едно или друго съответствие е функционално обосновано.

Илюстрация на статии:

Аба – 1. Груб домашен вълнен плат. 2. Горна мъжка дреха от такъв плат.

Преводно съответствие: **домотканное сукно**.

Илюстрация: И между многобройните разноцветни кръпки най-много се хвърляха в очи две-три много големи, взети сякаш от чувал или от проста **аба**.

И среди бесчисленных разноцветных заплат особенно бросались в глаза две-три огромные, по-видимому, выкроенные из простой дерюги или из обыкновенного **домотканного сукна** (Серафим, Избранные рассказы, 1958).

Бакър – Медни вещи и съдове.

Преводни съответствия: **ведро, медное ведро**.

Женда влезе, взе **бакърите** и излезе.

Женда взела **медные ведра** и вышла (Постолови воденици, сб. Избранные рассказы, 1958).

Гайда – Народен музикален инструмент от кожа във форма на мях с три цеви за надуване и образуване на тоновете.

Преводни съответствия: **гайда, волынка**.

У Божил кехая свиреха **гайди**.

У Божил кехая играли **гайды** (На Игликина поляна, Сб. Избранные рассказы, 1958).

Гега – Дълга овчарска тояга накрая с кука за хващане на овцете за крака.

Преводни съответствия: **посох, пастуший посох, пастушья палка**.

Илюстрация: След като пи още веднъж и дважд вода, той метна на рамо **гегата** си.

Глотнув разок другой воды, он поднял свой **пастуший посох** на плечо (Постолови воденици, Белые розы, 1972).

Гайтан – Специално изплетена връв за накит на облекло.

Преводни съответствия: **шнур, галун, позумент.**

Някои облечени само в дрипи, някои в скъпи дрехи, натежали от сърма и злато, и **гайтани.**

Кто в одних лохмотьях, кто в дорогой одежде с золотым шитьем и **позументами** (Индже, Сб. Избранные рассказы, 1958).

Губер – Килим, ковбор

Преводни съответствия: **покрывало, ковер.**

Тогава ярките бои на килимите и **губерите**, сърмата и атлазът на скъпите премени, всичкото това богатство я замайваше.

Яркие цвета ковров и **покрывал**, золотые и серебрянные вышивки и атлаз дорогих налядов, все это богатство кружило ей голову (Божура, Сб. Избранные рассказы, 1958).

Дисаги – Две скачени горе торби за носене на кон или през раменете.

Преводни съответствия: **переметная сума, перекидные мешки.**

Най-после след като закачаше **дисагите** с пощата, дядо Давид отвързваше коня.

Наконец, привязав к седлу **переметную суму** с почтой, дед Давид отвязывает коня (Дядо Давид, Сб. Белые розы, 1972).

Заптие – Някогашен турски стражар.

Преводно съответствие: **стражник.**

Шибил, страшният хайдутин, когото **заптиетата** и кърсердари търсеха под дърво и камък слизаше от планината и отиваше да се предаде.

Шибил, грозный хайдук, которого **стражники/заптий** и начальники полевой стражи искали с каждой щели, спускался с гор: он шел сдаваться (Шибил, Избранные рассказы, 1958).

Страшный гайдук Шибил, которого жандармы и **стражники** днем с огнем искали, спускался с гор, шел сдаваться (Шибил, Сб. Белые розы, 1972).

Елече – Къса до пояс дреха, обикновено без ръкави.

Преводно съответствие: **безрукавка**.

По сърмата на синия й **елек** горяха и се разсипваха ситни искри.

На парче синей **безрукавки** горели и брезжали мелкие искры (Шибил, Избранные рассказы, 1958).

...Синя джанфезена рокля, **елече** от ален атлаз, пъстра божигробска престилка, сребърни пафти. А на шията й тежки нанизи, ред едри алтъни, ред рубета и махмудии.

...Синее атласное платье, **безрукавка** из алого бархата, пестрый иерусалимский передник, серебрянные пряжки на поясе. А на шее – тяжелые мониста ряд крупных червонцев, ряд золот рупий и дукатов (Шибил, Избранные рассказы, 1958).

Кемер – Кожен пояс за пазене и носене на пари.

Преводно съответствие: **кошель**.

Но Шибил не ги накара да отворят дисагите си, нито потърси какво има в **кемерите**.

Но Шибил не приказал им развзатъ переметные сумы, не стал шарить в их **кошелях** (Шибил, Сб. Избранные рассказы, 1958).

Кърсердарин – Началник на селска и полска стража в турско време.

Преводно съответствие: **начальник полевой стражи**.

Шибил, страшният хайдутин, когото заптиета и **кърсердари**, търсеха под дърво и камък, слизаше от планината.

Шибил, грозный хайдук, которого запитий и **начальники полевой стражи** искали в каждой щели, спускался с гор (Шибил, Сб. Избранные рассказы, 1958).

Навой – 1. Дълга ивица плат, широка 6-7 см, която се навива около крака под коляното, за да предпазва от студ. 2. Навуца – четвъртити късове от дебел вълнен плат, с които се увиват краката от стъпалата до коленете при носене на цървули.

Преводно съответствие: **обмотка**.

Напети и стегнати в белите си униформи, с бели **навои**...

Статные и подтянутые в своей коричневой форме и белых **обмотках**... (Балкан, Сб. Белые розы, 1972).

Наполеон – Златна монета от 20 лева.

Преводно съответствие: **золотая монета**.

Бе я се виж ти, два **наполеона** имаш да ми даваш от толкоз време.

Лучше на себя посмотри: сколько времени прошло, как два **золотых** у меня взял. (Другоселец, Сб. Избранные рассказы, 1958).

Пандурин – Български стражар в турско време.

Преводни съответствия: **сторож, стражник**.

Илюстрации: При тях отиваха и се връщаха въоръжени **пандури**.

К ним то и дело подъезжали вооруженные **сторожи** (Индже, Белые розы, 1972).

Пафти – Украсени метални плочки за закачване на женски колан.

Преводни съответствия: **пряжки**.

Синя джанфезена рокля, елече от ален атлаз, пъстра божигробска престилка, сребърни **пафти**.

Синее атласное платье, безрукавка из алого атласа, пестрый иерусалимский передник, серебрянные **пряжки** на поясе (Шибил, Сб. Избранные рассказы, 1958).

Потури – Дънести гащи, от домашен вълнен плат.

Преводни съответствия: **шаровары, штаны**.

Илюстрации: Ризата му беше само кръпки, едро и неумело шити, поясът му орфан, **потурите** – също.

Рубаха – сплошные заплати, неумело пришити большими стяжками, кушак обтрепанный, **штаны** тоже (Серафим, Белые розы, 1972).

Салтамарка – Къса горна дреха, подплатена с кожа.

Преводни съответствия: **шубка**.

Имам една **салтамарка**, за нея ми трябват.

Есть у меня **шубка**, для нее нужны (Постолови воденици, Сб. Избранные рассказы, 1958).

Сейменин – Някогашен турски войник за полицейска служба.

Преводни съответствия: **стражник**.

Мустафа, от три дни сеймените на **кърсердаря** леят куршуми.

Мустафа, вот уже три дня **стражники** пули льют (Шибил, Сб. Белые розы, 1972).

Сърма – Гънки, посребрени или позлатени медни жички за шев и бродерия.

Преводни съответствия: **мишура, канитель, серебряные и золотые нити, позументы, золотое шитье**.

Със синьо еничарско джубе, светнало от **сърма**, с червени шалвари. Но на главата си той не носи бяла чалма с меки гънки, а висок самурен калпак.

В синем янычарском доломене, **расшитом золотом**, в красных шароварах. Но на голове у него не белая чалма в мягких складках, а высокая соболья шапка (Индже, Сб. Белые розы, 1972).

Хайдутин – 1. Народен закрилник и отмъстител през турско време; 2. Разбойник.

Преводни съответствия: 1. **Гайдук**, 2. **Разбойник**.

Илюстрация: Не беше тайна за никого, че той е вече **хайдутин**.

Ни для кого не было тайной, что он стал **гайдуком** (Овчарова жалба, Избранные рассказы, 1958).

Навред по пътищата увиснаха по дърветата избесени **хайдутини**.

Всюду вдоль дорог закачались повешенные на деревьях **разбойники** (Индже, Избранные рассказы 1958).

Чевре – Везана по краищата кърпа.

Преводни съответствия: **платок, головной платок, головная повязка**.

Тя седна до прозореца да шие **чевре**.

Села у окна и принялась вышивать **платок** (Песента на колелата, Сб. Белые розы, 1972).

Ямурлук – Дебела горна селска дреха за дъжд с ръкави или без ръкави.

Преводни съответствия: **ямурлук, накидка, плащ**.

После разгъна един овехтял, изтърган **ямурлук**, който носеше връз ръката си.

Затем развернула висевший у нее на руке старый, вытертый **плащ** (Женско сърце, Сб. Белая ласточка, 1969).

Обсъдените в студията въпроси извеждат един общотеоретичен проблем – въпроса за превода на реалиите от роден на чужд език – в чисто практически план: да се предложи систематизиране на видовете преводачески съответствия и да се състави речник на лакуните за различни двойки езици (Иванов 1984). Тази задача изглежда решима и може да се базира на различни паралелни компютърни корпуси.

ЛИТЕРАТУРА

Берков 1973: *Берков, В.П.* Вопросы двуязычной лексикографии. Ленинград, Издание ЛГУ.

Божилова 2011: *Божилова, М.* Национално маркирана лексика в българския език. Студии по лексикология. Академично издателство „Проф. Марин Дринов”. С., 11–98.

Брутян 1976: *Брутян, Г.А.* Языковая картина мира и ее роль в познании.

Методологические проблемы познания языка. Ереван: Издательство Ереванского университета, 53–69.

Вайсбурд 1972: *Вайсбурд, М.Л.* Реалии как элемент страноведения// Русский язык за рубежом. 3, 98-100.

Вернигорова 2010: *Вернигорова, В.А.* Осмысление реалии в подлиннике и переводе. – В: Болгарская русистика, 4, 126–135.

Гудавичюс 1993: *Гудавичюс, А.* Глубинный уровень отражения культуры в лексической семантике. Исследования по семантике. Уфа, 16-23.

Добровольский 1997: *Добровольский, Д. О.* Национально-культурная специфика во фразеологии. – В: Вопросы языкознания, 6, 37-48.

Иванов 1984: *Иванов, А.О.* Безэквивалентное и неперебиваемое в переводе в свете современной лингвистической теории. КД, Ленинград, 190 с.

Коули, Кравченко 2006: *Коули, С., Д. Кравченко.* Динамика когнитивных процессов и науки о языке. – В: Вопросы языкознания, №6, 133-141.

Легурска 2011: *Легурска, П.* Съпоставителни лексикални анализи и основа за съпоставка. София, Издателство „Ето”, 226 с.

Михайлова 2004: *Михайлова, Ю.С.* Национально-культурная специфика семантики языковых единиц. Електронен адрес: mihaylova.vbel.ru/uploads/st3.doc

Мосиенко 2005: *Мосиенко, Л.В.* Лингвокультурологическая проблема классификации реалий. – В: Вестник ОГУ 11'2005 (Оренбургский госуд. у-т). Електронен адрес: vestnik.osu.ru/2005_11/24pdf

Попова, Стернин 2002: *Попова, З.Д., И.А. Стернин.* Язык и национальная картина мира. Воронеж, 60 с.

Попова, Стернин 2002: *Попова, З.Д., И.А Стернин*. Язык и национальное сознание. Вопросы теории и методологии. Воронеж, Воронеж. госуд университет, 314 с.

Стаменов 2011: *Стаменов, М.* Съдбата на турцизмите в българския език и в българската култура. „Изток-запад”, София.

Стернин 1987: *Стернин, И.А.* Структурная семасиология и лингводидактика. – В: Сб. Русское слово в лингвострановедческом аспекте. Воронеж, Издание Воронежского университета, 104-121.

Тер-Минасова 2000: *Тер-Минасова, С.Г.* Язык и межкультурная коммуникация. Москва, Слово, 262 с.

Томахин 1986: *Томахин, Г. Д.* Лингвистические аспекты лингвострановедения. – В: Вопросы языкознания, № 6, 113 – 118.

Флорин, Влахов 1969: *Флорин, С., С. Влахов*. Непреводимото в превода. – В: Изкуството на превода, „Народна култура”, С. Електронен адрес: translatorslair.com/files/Neprevodimoto-v-prevoda-realiti-Vlahov-Florin.pdf

Флорин, Влахов 1970: *Флорин С., С. Влахов*. Непереваемое в переводе. – В: Мастерство перевода. Сб. 6, „Советский писатель”, М., 432-456.

Шамне 1994: *Шамне, Л.И.* Актуальные проблемы межкультурной коммуникации. Учебное пособие. Волгоград, Издание Волгоградского университета.

ИЗТОЧНИЦИ:

БТР 1997: *Андрейчин, Л., Л. Георгиев, Ст. Илчев, Н. Костов, Ив. Леков, Ст. Стойков, Цв. Тодоров*. Български тълковен речник. Изд. допълнено и преработено от Д. Попов, С., „Наука и изкуство”.

Йовков 1958: *Йовков, Й.* Избранные рассказы. Перевод с болгарского (Предг. П.Продев), С., „Болгарский писатель”.

Йовков 1969: *Йовков, Й.* Белая ласточка. Перевод с болгарского. С., София-пресс.

Йовков 1972: Белые розы. Рассказы. Перевод с болгарского. С., София-пресс.

Йовков 1980: *Йовков, Й.* Рассказы. Перевод с болгарского Е. Зимина. С., София-прес.

Йовков 1990: *Йовков, Й.* Если бы они могли говорить. Перевод с болгарского Н. Нанкиновой. С., София-пресс.

Йовков. 1998: *Йовков Й.* Старопланинские легенды. Перевод с болгарского. С., „Народна култура”.

МАС 1981–1984: Словарь русского языка. Т. 1–4, М., „Русский язык”.